

Planavimo savivaldybėje sistemos tobulinimo galimybės saugios savivaldybės (saugios bendruomenės) modelio įgyvendinimo procese

Algirdas Astrauskas, Birutė Pitrėnaitė, Birutė Mikulskienė

Mykolo Romerio universitetas, Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius

Anotacija. Šiame straipsnyje rašoma apie planavimo sistemos tobulinimo galimybes tose Lietuvos vietos savivaldybėse, kuriose ketinama įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį), atitinkantį Pasaulinės sveikatos organizacijos nustatytus saugios bendruomenės kriterijus.

Raktažodžiai: Lietuvos savivaldybė, saugi bendruomenė, planavimas saugioje bendruomenėje.

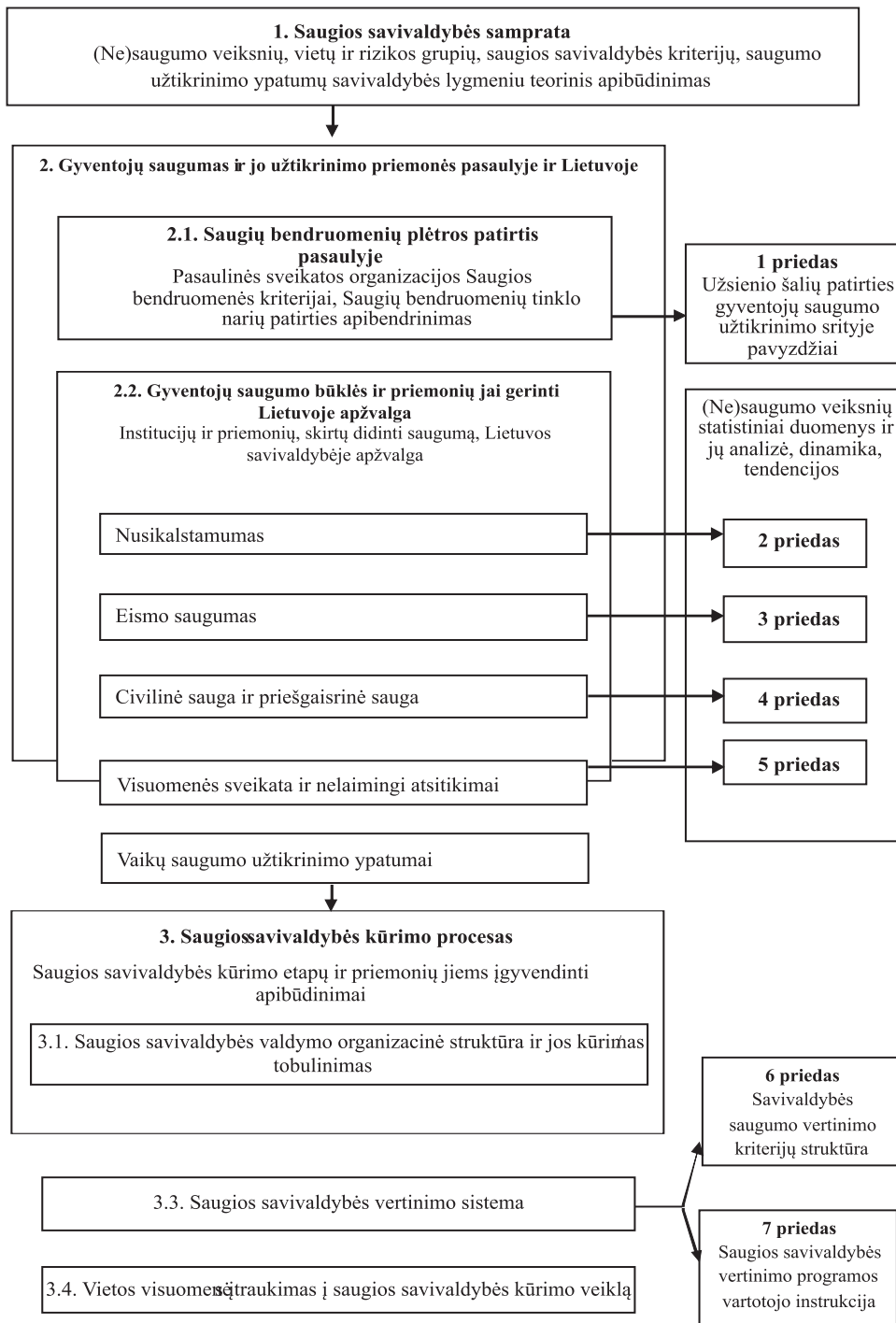
Keywords: Lithuanian municipality, safe community, planning in a safe community.

Įvadas

Šio straipsnio autoriai kaip rengėjai 2010 m. spalio mėn. – 2011 m. vasario mėn. dalyvavo Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos vykdytame projekte „Viešųjų paslaugų kokybės gerinimas diegiant „vieno langelio principą“, finansuotame iš Europos Sąjungos paramos lėšų, kuriuo siekta atlikti išsamią gyventojų esamos saugumo būklės ir jų saugos organizavimo Lietuvoje ir atskirose vietos savivaldybėse patirties studiją ir parengti Saugios savivaldybės koncepciją.

Parengtą studiją ir Saugios savivaldybės koncepciją sudaro trys dalys (žr. 1 pav.). Pirmoje dalyje pateikta saugios savivaldybės samprata, apibūdinant galimas (ne)saugumo sritis, veiksnius, vietas ir rizikos grupes bei aprašant savivaldybių vaidmenį gyventojų saugumo užtikrinimo srityje.

Antroje dalyje pateiktos Pasaulio sveikatos organizacijos rekomendacijos (PSO) saugios bendruomenės kūrimo srityje. Su šia informacija susijęs 1 priedas, kuriame apžvelgta įvairių užsienio šalių saugių bendruomenių kūrimo ir funkcionavimo patirtis. Antroje dalyje taip pat apžvelgta ir įvertinta Lietuvos visuomenės saugumo būklė ir saugumo patirtis. Įvertinus patirtį Lietuvoje ir užsienio valstybėse, suformuluotos išvados ir pateikti apibendrinti siūlymai nustatytoms problemoms spręsti.

1 pav. Studijos ir Saugios savivaldybės koncepcijos struktūra

Trečioji koncepcijos dalis skirta minėtiems siūlymams detalizuoti, t. y. pateiktos struktūrinės, teisinės ir vadybinės priemonės siūlymams įgyvendinti. Pasiūlytos pagrindinės saugios savivaldybės kūrimo kryptys: organizacinės struktūros, planavimo sistemos, vertinimo sistemos kūrimo / tobulinimo ir vietos visuomenės įtraukimo į saugios savivaldybės kūrimo veiklą kryptys.

Apibendrintus pasiūlymus dėl saugios savivaldybės organizacinės struktūros kūrimo, taip pat pasiūlymus dėl vertinimo sistemos saugiai savivaldybei kurti ir plėtoti šio straipsnio autoriai yra jau paskelbę¹. Šio straipsnio tikslas – *pateikti pasiūlymus dėl galimybių, atsižvelgiant į kintantį savivaldybių veiklos planavimo teisinį reguliavimą, kurti / tobulinti planavimo sistemą tose Lietuvos vietos savivaldybėse, kuriose ketinama įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį), atitinkantį Pasaulinės sveikatos organizacijos nustatytus saugios bendruomenės kriterijus.*

Siekdami šio tikslo numatome įvykdyti šiuos uždavinius:

- 1) supažindinti su bendromis principinėmis nuostatomis, kuriomis, šio straipsnio autorių nuomone, tikslinga vadovautis, siekiant vietos savivaldybėje įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį),
- 2) detaliau supažindinti su nuostatomis kurti / tobulinti planavimo savivaldybėje sistemą, kurias šio straipsnio autoriai suformulavo studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje bei rekomendavo Lietuvos vietos savivaldybėms,
- 3) nurodyti, į kokius Ministro Pirmininko potvarkiu sudarytos darbo grupės parengtus pasiūlymus keisti / tobulinti savivaldybių strateginio planavimo sistemą tikslinga atsižvelgti saugios savivaldybės koncepciją (modelį) siekiančioms įgyvendinti Lietuvos vietos savivaldybėms.

Bendros nuostatos, kuriomis tikslinga vadovautis, siekiant Lietuvos vietos savivaldybėje įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį)

Kaip matyti iš *1 paveikslė* pateiktos studijos ir Saugios savivaldybės koncepcijos struktūros, pasiūlymai dėl planavimo sistemos kūrimo/tobulinimo savivaldybėje, siekiančioje įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį), buvo parengti ne atskirai, izoliuotai, bet priešingai, – po to, kai buvo apibrėžta saugios savivaldybės samprata ir pasirinktas platesnis požiūris į saugią savivaldybę, atitinkantis Pasaulinės sveikatos organizacijos nustatytus šešis saugios bendruomenės kriterijus², kai buvo apžvelgta kitų šalių patirtis gyven-

1 Pitrenaitė B., Astrauskas A., Mikulskienė B. Saugios savivaldybės organizacinės valdymo struktūros kūrimas // *Viešoji politika ir administravimas*, 2011, t. 10, Nr. 4, p. 642–658.

Astrauskas, A., Mikulskienė, B., Pitrenaitė, B. Saugios savivaldybės vertinimo sistemos formavimas // *Socialinės technologijos*. 2011, Nr. 1(2), p. 283–300.

2 PSO reikalavimai, apibūdinantys saugios bendruomenės kūrimo procesą, yra šie:

- veikia strateginio lygio savivaldybės mero vadovaujama už sužalojimų prevenciją atsakinga kolegiali institucija, formuojama iš įvairių sektorių atstovų, veiklą grindžiant partneryste ir bendradarbiavimu, bei atskirų (ne)saugumo sričių darbo grupės;
- įgyvendinamos ilgalaikės veiklos programos, apimančios abi lytis, visas amžiaus grupes, pavojingas sritis ir situacijas;

tojų saugumo užtikrinimo ir saugių bendruomenių kūrimo srityse, išanalizuota gyventojų saugumo būklė ir atsakingų institucijų vykdoma veikla bei taikomos priemonės jai gerinti Lietuvoje bendrai ir atskirose savivaldybėse konkrečiai pagal identifikuotas (ne)saugumo sritis, kai buvo identifikuotos svarbiausios teisinės, organizacinės, socialinės, ekonominės ir kitos problemos bei nustatyti tiek pačių problemų, tiek ir galimybių jas spręsti sąryšis ir priklausomybė. Todėl studijos ir Saugios savivaldybės koncepcijos 3 dalies įžangoje buvo konstatuota:

„Įvairiapusiškai išanalizavus esamą situaciją Lietuvos vietos savivaldybėse, kruopščiai išnagrinėjus autoritetingų organizacijų rekomendacijas ir saugios bendruomenės kūrimo reikalavimus (kriterijus), įvertinus galimybes šiuos reikalavimus ir rekomendacijas įdiegti Lietuvoje, atsižvelgiant į vietos sąlygas, atsižvelgus į kitų šalių vietos institucijų ir įstaigų gerą patirtį šioje srityje, išskirtinos šios pagrindinės saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėse problemos: per siauras požiūris į gyventojų saugumą ir už jį atsakingus subjektus savivaldybėje; nepakankamai gerai koordinuojama, planuojama, kontroliuojama ir vertinama šių subjektų veikla; nepakankamai į rezultatus orientuota jų veikla; per mažai įtraukiama ir apie saugumo būklę ir atsakingų asmenų (subjektų) veiklą saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje per mažai informuojama vietos visuomenė.

Šios svarbiausios problemos saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje ir saugios savivaldybės plėtros srityje yra glaudžiai tarpusavyje susijusios ir lemia viena kitą. Todėl labai svarbu, kad jos būtų sprendžiamos ne atskirai (po vieną), bet kompleksiskai.

Siekiant užtikrinti, kad svarbiausios problemos saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje ir saugios savivaldybės plėtros srityje būtų sprendžiamos sėkmingai, konkrečioje savivaldybėje reikalinga nuosekliai, sistemiškai ir santykinai ilgą laikotarpį taikyti kompleksą teisinių, organizacinių ir kitų priemonių, skirtų situacijai saugumo užtikrinimo srityje gerinti. Pagrindines priemones galima suskirstyti (sugrupuoti) į šias grupes:

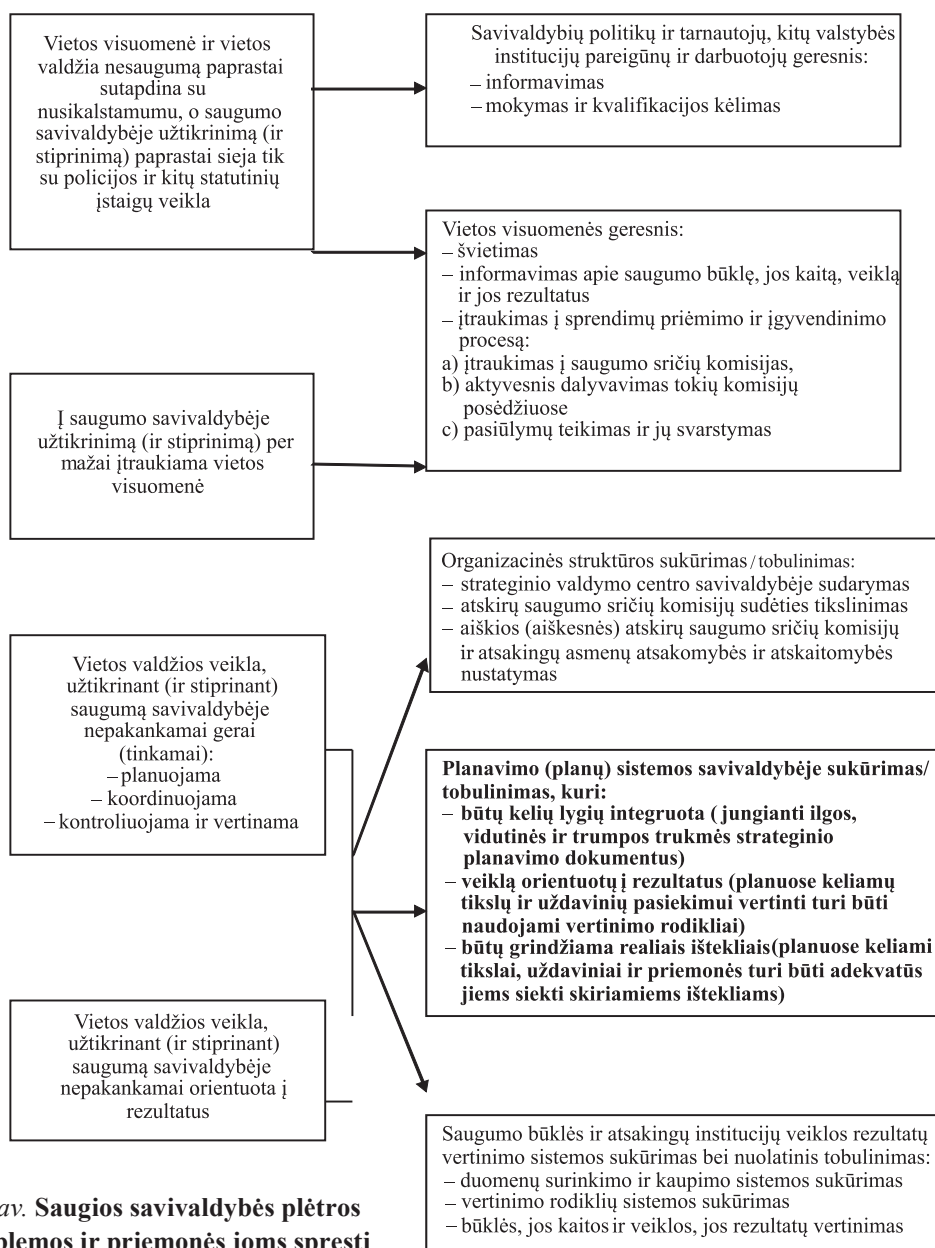
- savivaldybės vidinės (organizacinės) struktūros tobulinimas;
- **planavimo sistemos savivaldybėje tobulinimas;**
- savivaldybės saugumo būklės ir administracinių pastangų stiprinti saugumą faktų ir pasiektų rezultatų apskaitos ir vertinimo sistemos sukūrimas;
- geresnis vietos visuomenės informavimas, didesnis jų įtraukimas į sprendimų priėmimo, vykdymo ir vykdymo kontrolės procesą.

Studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje pateiktos priemonės situacijai saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje ir saugios savivaldybės plėtros srityje apskritai ir situacijai savivaldybės planavimo sistemoje gerinti yra parinktos atsižvelgiant į šalyje vykdomą viešojo valdymo sistemos pertvarką, kuria siekiama didesnio viešojo valdymo subjektų veiklos efektyvumo, skaidrumo, orientacijos į rezultatus ir visuomenės poreikius. Formuluoiant šias priemones siekta, kad jos būtų: **pagrįstos** (t. y. aiškios, paprastos, logiškos); **ekonomiškos** (t. y. jų taikymas, diegimas nereikalautų pernelyg didelių išlaidų);

-
- nustatytos pažeidžiamos grupės ir didesnės rizikos aplinkos, kurioms skiriama daugiausiai dėmesio;
 - įdiegtos sužalojimų dažnumo ir priežasčių dokumentavimą užtikrinančios programos;
 - įgyvendinamos priemonės programoms, procesams ir pokyčiams vertinti;
 - skleidžiama informacijos apie turimą patirtį savo šalyje ir užsienyje, dalyvaujama bendroje Saugių bendruomenių tinklo veikloje.

tausojančios (t. y. sudarytų sąlygas ir toliau funkcionuoti toms valstybės ir savivaldybių institucijoms, įstaigoms, pareigūnams ir tarnautojams, kurių veikla ir šiandien vykdoma pakankamai efektyviai); **rezultatyvios** (t. y. būtų tokios, kurios lemtų laukiamus realius teigiamus pokyčius).

Saugios savivaldybės plėtros problemos Priemonės problemoms spręsti

2 pav. Saugios savivaldybės plėtros problemos ir priemonės joms spręsti

Identifikuotų problemų gyventojų saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėse ir rekomenduojamų priemonių jas spręsti ryšys grafiškai parodyti *2 paveiksle*. Kaip matome, teikiami pasiūlymai (siūlomos priemonės) dėl savivaldybės, siekiančios (ketinančios) įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį), planavimo sistemos kūrimo / tobulinimo studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje buvo suformuluoti (suformuluotos), atsižvelgiant į ką tik paminėtus priemonėms, skirtoms situacijai gerinti, keliamus reikalavimus ir yra dalis bendrų pasiūlymų (priemonių), kuriuos (kurias) tikslinga taikyti vietos savivaldybėse, siekiančiose įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį).

Studijos ir Saugios savivaldybės koncepcijos nuostatos dėl savivaldybės planavimo sistemos kūrimo / tobulinimo, kuriomis tikslinga vadovautis, siekiant savivaldybėje įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį)

Studijos ir Saugios savivaldybės koncepcijos 3 dalies 3.2. skyriuje nurodyta, kad **šios srities siūlomomis taikyti priemonėmis siekiama:**

- *sukurti prielaidas savivaldybės (vietos) politikos šioje srityje ilgalaiškumui ir tęstinumui* (t. y. savivaldybės politika saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje turi būti formuojama ir įgyvendinama ne trumpam, bet santykinai ilgesniam laikotarpiui),
- *sudaryti prielaidas už šią sritį atsakingų savivaldybės ir teritorinių valstybinio administravimo subjektų veiklai tapti kryptingesnei, labiau suderintai*, kad kiekvienas už veiklą šioje srityje atsakingas viešojo administravimo subjektas ir vietos visuomenė aiškiai suvoktų, kas, ką, kada ir kaip turi daryti, kokių konkrečių rezultatų turi siekti, su kuo gali / privalo derinti savo sprendimus ir veiksmus,
- *sudaryti prielaidas už šią sritį atsakingų savivaldybės ir teritorinių valstybinio administravimo subjektų veiklai tapti efektyvesnei ir rezultatyvesnei*,
- *pasiiekti, kad savivaldybės politika saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje taptų labiau pagrįsta, o keliami tikslai ir uždaviniai maksimaliai atitiktų turimus ar planuojamus gauti išteklius*.

Siūlomų taikyti priemonių, skirtų planavimo sistemai saugios savivaldybės koncepciją (modelį) įgyvendinančioje savivaldybėje tobulinti esmė – saugios savivaldybės koncepciją (modelį) įgyvendinančioje savivaldybėje įdiegti (adaptuoti, pritaikyti) planavimo sistemą, kuri būtų „tvirtas“ pagrindas sėkmingai savivaldybės (vietos) politikai saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje formuoti ir įgyvendinti ir kuri:

- būtų *kelių lygių integruota* (jungianti ilgos, vidutinės ir trumpos trukmės strateginio planavimo dokumentus, juose formuluojamus tikslus saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje srityje ir jų pasiekimą įvertinančius vertinimo rodiklius);
- atsakingų subjektų veiklą *orientuotą į rezultatus* (planuose keliamų tikslų ir uždavinių pasiekimui vertinti turi būti naudojami vertinimo rodikliai);
- būtų *grindžiama realiais ištekliais* (planuose keliami tikslai, uždaviniai ir priemonės turi būti adekvatūs jiems siekti skiriamais ištekliams).

Rekomenduojama planavimo savivaldybėje, siekiančioje įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį), sistema ir jos galimi pakeitimai (patobulinimai) pateikti *3 paveiksle*. Apibūdinsime ir paaiškinsime svarbiausius Studijos ir Saugios savivaldybės koncepcijos 3 dalies 3.2. skyriuje nurodytus šios planavimo (planų) savivaldybėje sistemos komponentus ir rekomenduotus tos sistemos pakeitimus (patobulinimus):

1) Ilgos ir vidutinės trukmės planavimo dokumentai ir jų tobulinimas

1.1.) Savivaldybės bendrojo plano koregavimas

Savivaldybės ilgos trukmės teritorinio planavimo dokumento – bendrojo plano – dalis, skirtas įvertinti esamą situaciją bei prognozuoti socialinę, ekonominę ir ekologinę raidą savivaldybės teritorijoje, tikslinga pakoreguoti, papildant strateginės analizės dalį duomenimis apie faktinę gyventojų saugumo savivaldybėje situaciją, o socialinių-ekonominių prognozių dalį – nuostatomis dėl saugumo savivaldybėje užtikrinimo (didinimo) ilgalaikių siekių (ilgalaikių prioritetų, jų įgyvendinimo kryptių ir pan.).

1.2.) Kiti pakeitimai (patobulinimai) ilgos ir vidutinės trukmės planavimo srityje

Yra galimos pasirinkti dvi alternatyvos, kurios Studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje buvo pateiktos prioriteto tvarka:

– **I alternatyva**. Saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje vidutinės trukmės programos rengimas;

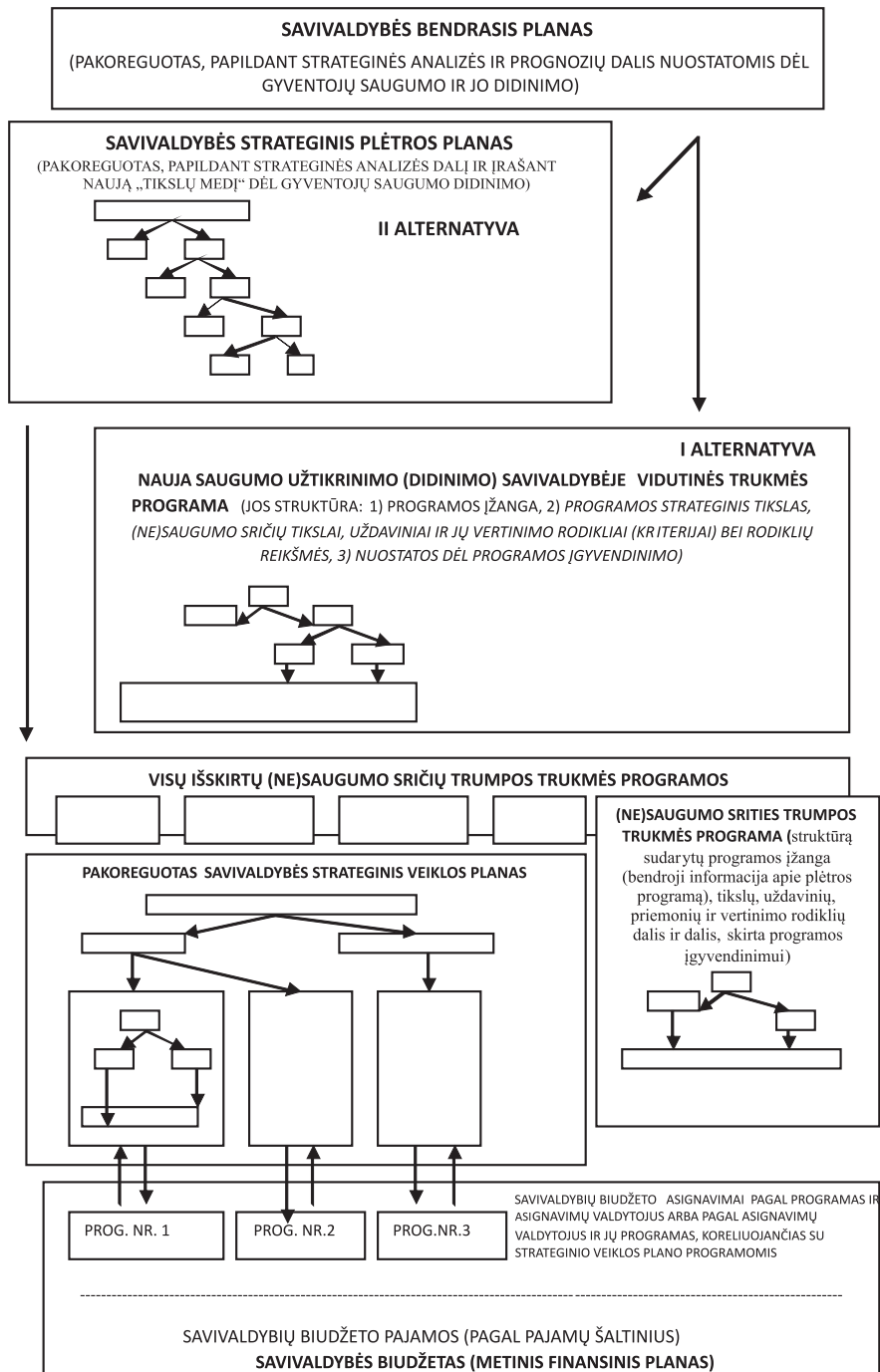
– **II alternatyva**. Savivaldybės strateginio plėtros plano keitimas (koregavimas).

1.2.1.) Saugumo užtikrinimo (didinimo) vidutinės trukmės programos rengimas

Siekiant savivaldybės politikos saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje ilgalaikiškumo, tęstinumo ir didesnio pagrįstumo tikslinga rengti ir įgyvendinti kompleksinę (apimančią visas išskirtas (ne)saugumo sritis) vidutinės (4–7 metų) trukmės, į rezultatus orientuotą ir pagal pasiektus rezultatus vertinamą **saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje vidutinės trukmės programą**. Ši siūlomą taikyti strateginio planavimo dokumentą reikėtų rengti vadovaujantis Vyriausybės 2010 m. rugpjūčio 25 d. nutarimu Nr. 1220 patvirtintos Strateginio planavimo metodikos (aktuali redakcija) nuostatomis dėl vienos ar kelių valdymo sričių plėtros programos rengimo. Saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje vidutinės trukmės programos struktūros dalys ir jų elementai turėtų būti tokie:

a) *Ižanga*. Joje būtų nurodomas programos rengimo tikslas, pristatoma programos struktūra, pateikiama kita svarbi informacija.

b) *Programos strateginis tikslas, (ne)saugumo sričių tikslai, uždaviniai ir jų vertinimo rodikliai (kriterijai) bei rodiklių reikšmės*. Turėtų būti suformuluotas programos bendrasis (sujungiantis visas (ne)saugumo sritis) **strateginis tikslas** kartu su efekto tipo vertinimo rodikliais bei rodiklio (rodiklių) reikšmėmis (planuojamo laikotarpio pradžioje ir planuojamo laikotarpio pabaigoje). Taip pat formuluojamas kiekvienos **(ne)saugumo srities tikslas** (ar tikslai) kartu su rezultato tipo vertinimo rodikliais ir jų reikšmėmis (planuojamo laikotarpio pradžioje ir planuojamo laikotarpio pabaigoje) ir kiekvienam tikslui pasiekti numatomi **uždaviniai** (ar uždavinys) kartu su produkto tipo vertinimo rodikliais ir jų reikšmėmis (planuojamo laikotarpio pradžioje ir planuojamo laikotarpio pabaigoje). Šioje programos dalyje turi būti formuluojami vidutinės trukmės (4–7 metų) tikslai, uždaviniai, kurie turi

3 pav. Studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje pateikta rekomenduotina planavimo (planų) savivaldybėje, siekiančioje įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį), sistema ir jos galimi pakeitimai (patobulinimai)

turėti nesunkiai identifikuojamų sąsajų su savivaldybės plėtros ilgalaikiais prioritetais ir jų įgyvendinimo kryptimis (tikslais, uždaviniais), nustatytais ilgos trukmės strateginio planavimo dokumentuose – Savivaldybės bendrajame plane ar Savivaldybės strateginiame plėtros plane.

c) *Programos įgyvendinimas*. Aprašant programos įgyvendinimą gali būti nurodomos kiekvieno uždavinio įgyvendinimo kryptys (numatomų taikyti priemonių grupės) ir turi būti nurodomi tikslų bei uždavinių atsakingi vykdytojai, taip pat subjektai, kurių bendradarbiavimas, įgyvendinant programos tikslus ir uždavinius, yra būtinas. Taip pat nurodomi numatomi finansinių išteklių šaltiniai (jei įmanoma, šių išteklių apimtys) ir finansavimo paskirstymo proporcijos (ne)saugumo sritims (jei įmanoma, taip pat jose formuluojamiems tikslams).

1.2.2.) *Savivaldybės strateginio plėtros plano keitimas (koregavimas)*

Siekiant realizuoti jau minėtus planavimo (planų) savivaldybėje sistemos tobulinimo tikslus ir ypač siekius dėl priedaidų sukūrimo saugumo didinimo savivaldybėje politikos ilgalaikiškumui, tęstinumui, kryptingumui ir suderinamumui, galima taikyti ir antrąjį pagal tikslingumą būdą – **koreguoti savivaldybės strateginį plėtros planą**, papildant strateginės analizės duomenis naujais elementais, skirtais apibūdinti esamą situaciją gyventojų saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje ir suformuluojant naują (papildomą) „tikslų medį“: naują prioritetą ir tam prioritetui įgyvendinti pagal visas išskirtas (ne)saugumo sritis – tikslus, tikslams pasiekti uždavinius, uždaviniams įvykdyti priemones ir t. t. Šis siūlomas būdas (t. y. ne rengti naują strateginio planavimo dokumentą, bet papildyti esamą ilgos / vidutinės trukmės savivaldybės strateginio planavimo dokumentą) yra geras tuo, kad strateginius plėtros planus praktiškai yra parengusios ir įgyvendina visos Lietuvos vietos savivaldybės. Tačiau šiuose planuose, deja, trūksta aiškiai formuluojamo savivaldybės plėtros prioriteto „Saugumo savivaldybėje užtikrinimas (didinimas)“ ir su šiuo prioritetu susietų (ir jam įgyvendinti skirtų) įvairioms (ne)saugumo sritims priklausančių tikslų, uždavinių (tikslui pasiekti) ir priemonių (uždaviniui įvykdyti). Šią spragą pašalinus, savivaldybės strateginis plėtros planas (o tiksliau – dalis jo „tikslų medžio“: prioritetas, tikslai, uždaviniai ir t. t.) taptų vidutinės / ilgos trukmės strateginių kryptų rinkiniu, sujungiančiu visas (ne)saugumo sritis ir tarnaujančiu formuojant ir įgyvendinant kompleksinę savivaldybės saugumo užtikrinimo (didinimo) politiką. Pasirinkus šį būdą siūlytina daryti tokius pakeitimus (korekcijas):

- **koreguoti strateginio plėtros plano dalį, skirtą strateginės analizės duomenims pateikti** (esamai situacijai apibūdinti, vidinėms stiprybėms ir silpnybėms bei išorės galimybėms, grėsmėms ir problemoms identifikuoti);
- **koreguoti strateginiame plane suformuluotą viziją**, papildant ją teiginiais apie norimą (trokštamą) „matyti“ ateityje saugumo situaciją savivaldybėje;
- **papildyti strateginio plėtros plano prioritetų sąrašą nauju prioritetu „Saugumo savivaldybėje užtikrinimas (didinimas)“ ir nustatyti šio prioriteto** (strateginio tikslo) pasiekimo įvertinimui vieną (kelis) efekto tipo vertinimo rodiklį (rodiklius) ir jo (jų) reikšmes planuojamo laikotarpio pradžioje ir planuojamo laikotarpio pabaigoje;

- **koreguoti** (o esant reikalui – papildyti) **strateginio plėtros plano tikslų, uždavinių ir priemonių sąrašus**, susiejant visoms išskirtoms (ne)saugumo sritims priklausančius tikslus, uždavinius, priemones su naujai suformuluotu *Saugumo savivaldybėje užtikrinimo (didinimo) prioritetu*. Taip pat nustatyti šių tikslų ir uždavinių pasiekimo vertinimo rodiklius (ir jų reikšmes) (tikslų pasiekimo vertinimui – rezultato vertinimo rodiklius, o uždavinių pasiekimo vertinimui – produkto vertinimo rodiklius) planuojamo laikotarpio pradžioje ir planuojamo laikotarpio pabaigoje. Naujam suformuluotam savivaldybės strateginio plėtros plano prioritetui (strateginio tikslo), su juo susietų įvairioms (ne)saugumo sritims priklausančių tikslų ir uždavinių pasiekimui įvertinti pasiūlyti nustatyti efekto, rezultato ir produkto vertinimo rodikliai galėtų tapti pavyzdžiu kitiems savivaldybės strateginio plėtros plano siekiniams nustatyti analogiškus vertinimo rodiklius, kas pagerintų viso šio plano kokybę ir savivaldybės subjektų veiklą labiau suorientuotą į rezultatus.

2) *Trumpalaikiai (1–3 metų) savivaldybės strateginio planavimo dokumentai ir jų tobulinimas*

2.1.) *(Ne)saugumo sričių programų rengimas ir ar keitimas*

Įvertinus teisės aktus, reglamentuojančius, kokie planavimo dokumentai ar priemonės kiekvienoje iš (ne)saugumo savivaldybėje sričių turi (ar gali) būti rengiami ir įgyvendinami, peržvelgus nemažą skaičiaus Lietuvos savivaldybių šio tipo realiai egzistuojančius planavimo dokumentus, galima konstatuoti, kad:

1) Lietuvos savivaldybės yra sukaupusios nemažą patirtį, rengdamos ir vykdydamos trumpos trukmės planavimo dokumentus (paprastai jos vadinamos programomis), skirtus savivaldybės saugumo užtikrinimo (didinimo) politikai atskirose (ne)saugumo srityse formuoti ir įgyvendinti;

2) visgi teisės aktuose nesant imperatyvių teisinių nuostatų arba teisinėms nuostatomis dėl tokių programų rengimo bei struktūros esant nepakankamai aiškioms (t. y. jas galima dviprasmiškai interpretuoti), pastebimi šie egzistuojantys trūkumai ir silpnos vietos:

- **nemažame skaičiuje savivaldybių trumpos trukmės (1–3 metų) programos**, skirtos formuoti ir įgyvendinti savivaldybės politiką užtikrinti (didinti) saugumą atskirose (ne)saugumo srityse, iš viso nerengiamos;
- **dažnai programos rengiamos tik kaip formalūs dokumentai** (jie nėra praktinę reikšmę turintys dokumentai, bet yra tik nustatytos pareigos formalus atlikimo rezultatas);
- **labai įvairi programų struktūra ir jose esančių elementų sąrašas (nomenklatūra)**, skiriasi atskirų programos elementų kokybė, trūksta ryšio tarp jų;
- **šios programos dar nepakankamai orientuotos į rezultatus**: nenumatomi tikslų ir uždavinių rezultato ir produkto tipo vertinimo rodikliai ir jų reikšmės;
- **sunku įžvelgti ryšį tarp šiose programose formuluojamų tikslų, uždavinių bei priemonių tikslams, uždaviniams pasiekti ir tikslų, uždavinių, kurie formuluojami tiek „aukštesnio“ lygio strateginio planavimo dokumentuose** (pvz., savivaldybės strateginiame plėtros plane), **tiek ir „žemesnio“ ar to paties lygio strateginio planavimo dokumentuose** (pvz., savivaldybės strateginiame veiklos plane).

Įvertinus šias aplinkybes, tikslinga vykdyti tam tikrus pakeitimus, susijusius su trumpalaikių (1–3 metų) (ne)saugumo sričių programų rengimu, vadovaujantis šiomis nuostatomis:

1) trumpalaikės (1–3 metams) programos turi būti rengiamos visose išskirtose (ne)saugumo savivaldybėje srityse ir tapti:

- **ne formaliais, bet praktinę reikšmę (naudą)** turinčiais strateginio planavimo dokumentais;
- **neatskiriama savivaldybės strateginio planavimo dokumentų** (ar jų dalių) integralios sistemos, skirtos kompleksiskai formuoti ir įgyvendinti savivaldybės politiką saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje, **dalimi** („tarpine“, „rišamąja“ grandimi tarp ilgos / vidutinės trukmės planavimo dokumentų ir tarp savivaldybės strateginio veiklos plano bei savivaldybės metinio programinio biudžeto);

2) visų trumpos trukmės atskirų (ne)saugumo sričių programų struktūra tol, kol ne-sibaigs jų galiojimo laikas, turėtų (galėtų) išlikti nekeista, bet naujas (iki tol nerengtas) programas ar dabar esamas naujam laikotarpiui tikslinga rengti jau pagal Strateginio planavimo metodikos reikalavimus, nustatytus tarpinstituciniams veiklos planams;

3) labai svarbu pasiekti, kad egzistuo-tų glaudus ryšys tarp ilgos / vidutinės trukmės strateginio planavimo dokumentų ir juose suformuluotų tikslų, uždavinių bei vertinimo rodiklių (tam tikroje (ne)saugumo srityje) bei šių trumpos trukmės programų ir jose formuluojamų tikslų, uždavinių ir vertinimo rodiklių. Tai būtų pasiekta, jei, pvz., vidutinės trukmės *Saugumo užtikrinimo (didinimo) programoje* ir atskirų (ne) saugumo sričių trumpalaikėse programose (tarpinstitucinio veiksmų plano tipo dokumentuose) būtų formuluojami tie patys siektini tikslai ir uždaviniai, jų vertinimo rodikliai, tačiau *Saugumo užtikrinimo (didinimo) programoje* vertinimo rodiklių reikšmės būtų nustatomos tik laikotarpio pradžia ir pabaigai (o priemonės uždaviniams įvykdyti būtų visai neplanuojamos, arba numatomos uždavinių įgyvendinimo kryptys (priemonių grupės), o atskirų (ne)saugumo sričių trumpos trukmės programose vertinimo rodiklių reikšmės būtų nustatomos konkrečioms 1-iems, 2-iems ar 3-iems metams (ir jose būtų suplanuojamos konkrečios priemonės uždaviniams įvykdyti su atsakingais vykdytojais, bendradarbiaujančiais subjektais, įvykdymo terminais ir joms skiriamais realiais ištekliais).

2.2.) *Strateginio veiklos plano keitimas (koregavimas)*

Didžioji dalis Lietuvos savivaldybių rengia ir vykdo trimečius, kasmet „atnaujinamus“ savivaldybės strateginius veiklos planus ir be išimties visos savivaldybės rengia ir vykdo programinius savivaldybių biudžetus. Šie dokumentai paprastai yra tarpusavyje susiję: savivaldybės biudžeto asignavimai gali būti planuojami arba pagal strateginio veiklos plano programas ir asignavimų valdytojus, arba pagal asignavimų valdytojus ir jų programas, o pastarosios koreliuoja su savivaldybės strateginio veiklos plano programomis ir jose tais finansiniais metais planuojamais strateginio veiklos plano programų elementais (priemonėmis, uždaviniais ir tikslais). Siekiant savivaldybės saugumo užtikrinimo (didinimo) politikos formavimo ir įgyvendinimo tęstinumo ir didesnio pagrįstumo, tikslinga:

1) savivaldybėse, kuriose rengiami ir vykdomi strateginiai veiklos planai, keisti (koreguoti) šiuos planus:

- patikslinti savivaldybės misijos formuluotę (turi atsirasti nuostata dėl saugumo savivaldybėje didinimo),
- papildyti planą nauju (dar vienu) strateginiu tikslu „Saugumo savivaldybėje stiprinimas“ su efekto tipo vertinimo rodikliu (rodikliais) ir jo (jų) reikšmėmis trejiems metams pamečiui,
- pasirinkti vieną iš dviejų galimybių:
 - a) arba rengti naują (atskirą) strateginio veiklos plano saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje programą, kurios struktūrą nustato Vyriausybės nutarimu patvirtinta Strateginio planavimo metodika;
 - b) arba naujos (atskiros) strateginio veiklos plano Saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje programos nerengti, bet kitose strateginio veiklos plano programose pagal išskirtas (ne)saugumo sritis suformuluoti (nustatyti) atitinkamus tikslus, uždavinius, jų vertinimo rodiklius ir jų reikšmes trejiems metams pamečiui;
- 2) savivaldybėse, kuriose nerengiami ir nevykdomi strateginiai veiklos planai – savivaldybės programiniame biudžete atitinkamoms programoms (vėliau pagal asignavimų valdytojus) ar asignavimų valdytojams ir jų programoms (kurios turi koreliuoti su strateginio veiklos plano programomis) numatyti lėšas (asignavimus) tų finansinių metų priemonėms, uždaviniams ir tikslams, suplanuotiems trumpalaikėse atskirų sričių (ne)saugumo sričių programose, kurios būtų parengtos, atsižvelgiant į vidutinės trukmės saugumo užtikrinimo (didinimo) programą ar strateginio plėtros plano saugumo užtikrinimo (didinimo) prioritetą, šio prioriteto tikslus ir uždavinius.

Pasiūlymai tobulinti planavimo (planų) sistemą vietos savivaldybėse, siekiančiose įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį), atsižvelgiant į Ministro Pirmininko potvarkiu sudarytos darbo grupės parengtus pasiūlymus dėl savivaldybių strateginio planavimo ir biudžeto sudarymo sistemos tobulinimo

2011 m. liepos 7 d. Ministro Pirmininko potvarkiu Nr. 162 buvo sudaryta darbo grupė pasiūlymams dėl strateginio planavimo ir biudžeto sudarymo sistemos savivaldybėse tobulinimo iš Ministro Pirmininko tarnybos, Seimo kanceliarijos, Vidaus, Finansų ir Ūkio ministerijų, Lietuvos savivaldybių asociacijos ir atskirų savivaldybių atstovų, kuri įpareigota iki 2011 m. gruodžio 31 d. parengti pasiūlymus ir, reikalui esant, teisės aktų projektus. Darbo grupė išanalizavo ir įvertino esamą situaciją, identifikavo svarbiausius šioje srityje pasitaikančius trūkumus ir parengė Strateginio planavimo sistemos savivaldybėse tobulinimo gaires, kurios buvo svarstytos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. kovo 12 d. pasitarime ir joms pritarta (fiksuota tos dienos Vyriausybės posėdžio pasitarimo protokole). Darbo grupė, kaip jau minėta, neapsiribojo vien tik esamos savivaldybių strateginio planavimo sistemos kritika, bet taip pat parengė ir Gaires savivaldybių strateginio planavimo sistemai tobulinti, iš kurių svarbiausi elementai yra šie:

1) darbo grupė pateikė siektinos savivaldybių strateginio planavimo sistemos „viziją“, t. y. suformulavo tikslą, kurio reikia siekti, ir principus, kuriais reikia vadovautis vykdant tobulesnės savivaldybių strateginio planavimo sistemos paiešką;

2) darbo grupė pateikė šiuos kompleksinius pasiūlymus:

2.1) nustatyti vientisą strateginio planavimo dokumentų sistemą, apibrėžti jų struktūrą, detalumo lygį ir tarpusavio ryšius, taip pat jų ryšius su savivaldybių finansiniais ir teritorijų planavimo dokumentais (žr. 4 pav.);

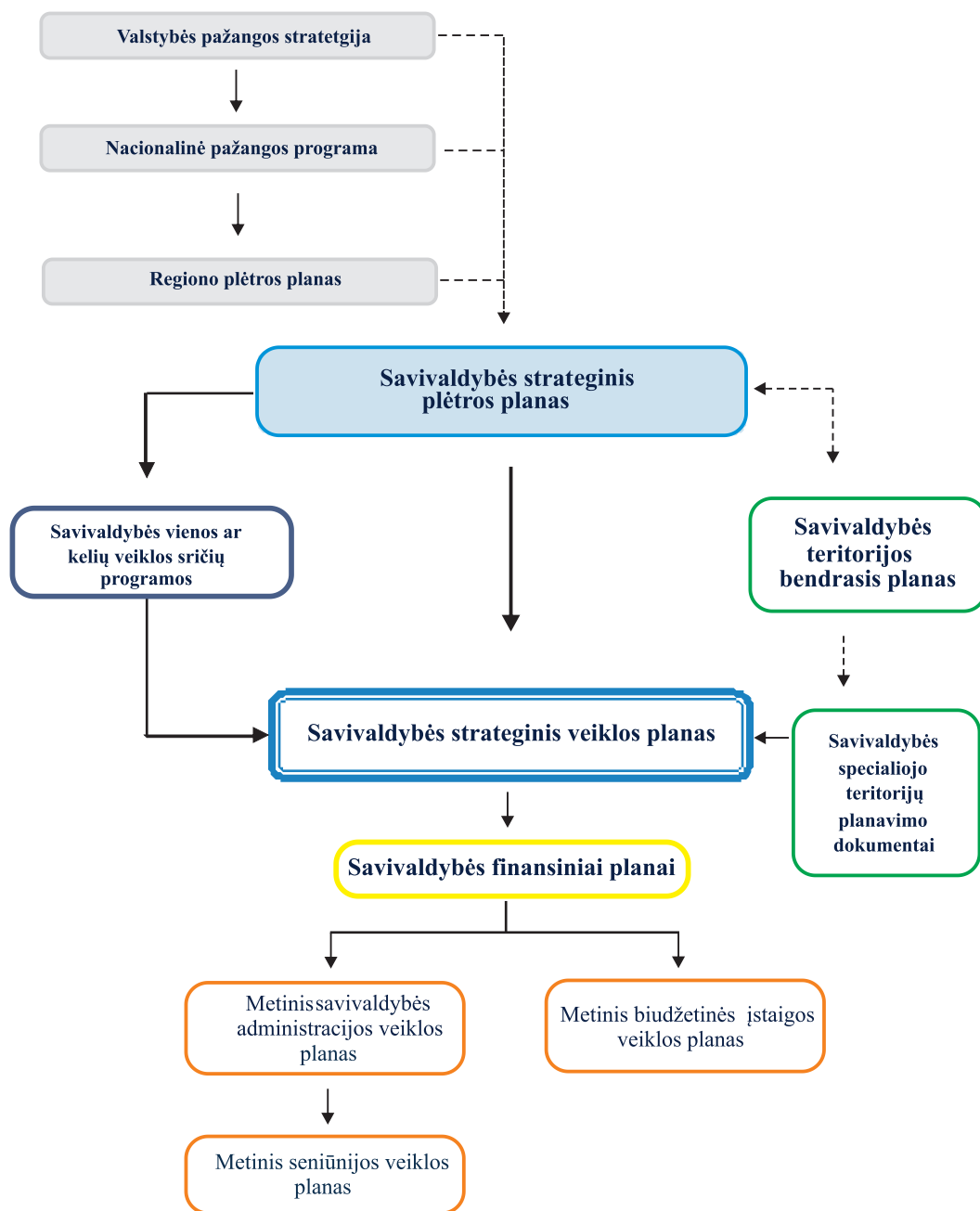
2.2) nustatyti strateginio veiklos plano rengimo, svarstymo ir tvirtinimo ciklą (jis buvo pavaizduotas grafiškai);

2.3) teisės aktais apibrėžti aiškų funkcijų ir atsakomybių pasiskirstymą strateginio planavimo srityje (buvo aiškiai nurodytos savivaldybės tarybos, savivaldybės tarybos kolegijos, savivaldybės mero, savivaldybės administracijos direktoriaus, už strateginį planavimą atsakingo savivaldybės administracijos struktūrinio padalinio / tarnautojo, seniūno, savivaldybės biudžetinės įstaigos kompetencija);

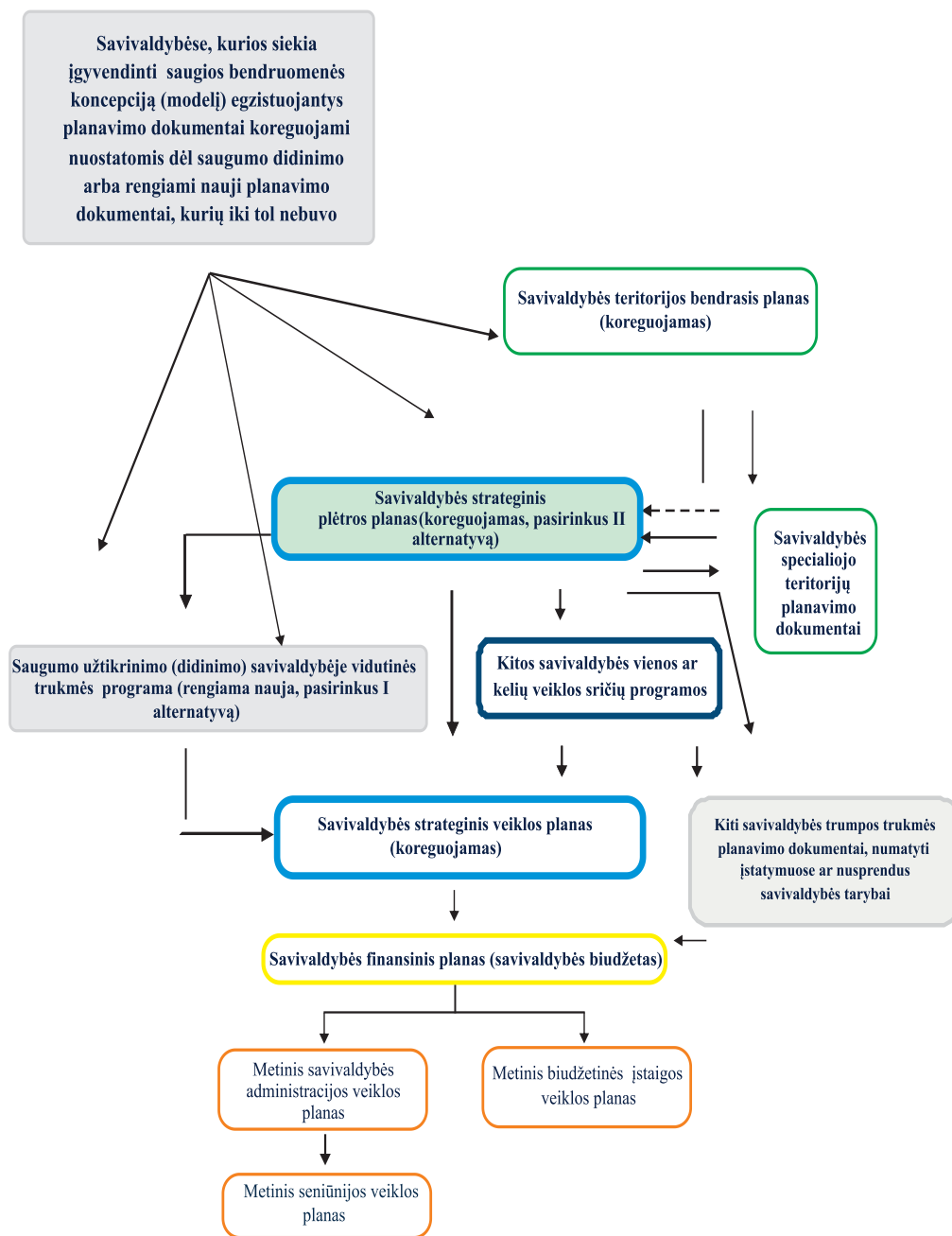
2.4) sukurti veiklos įgyvendinimo stebėsenos ir atsiskaitymo sistemą (nustatyta, kokių planavimo dokumentų įgyvendinimas stebimas, kada stebėseną pradėdama, kokie subjektai tai daro, koks stebėjimo duomenų vertinimo periodiškumas, kaip atsiskaitoma už rezultatus);

2.5) iš esmės sumažinti savivaldybėse rengiamų planavimo dokumentų skaičių: pasiūlyta savivaldybėse rengti tik 4 *paveikslė* nurodytus įstatymuose įtvirtintus savivaldybės strateginio planavimo dokumentus, planavimo dokumentus, kurių elementus netikslinga inkorporuoti į savivaldybės strateginius planavimo dokumentus, t. y. dokumentus, susijusius su nacionaliniu saugumu, civiline sauga ir mobilizacija, teritorijų planavimo dokumentus, dokumentus, reikalingus spręsti naujai atsiradusias problemas. O visais kitais atvejais pasiūlyta šiuo metu rengiamų savivaldybėse planavimo dokumentų atsisakyti, jų elementus integruoti į savivaldybių strateginio planavimo dokumentus, įtvirtintus įstatymuose.

Tiek minėtos Ministro Pirmininko potvarkiu sudarytos darbo grupės identifikuoti savivaldybių strateginio planavimo sistemos trūkumai, tiek ir pateikti pasiūlymai tą sistemą tobulinti (kurie yra aprobuoti) yra aktualūs, nes atsižvelgiant į juos privalu pakoreguoti (patikslinti) studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje suformuluotus pasiūlymus, skirtus tobulinti planavimo (planų) sistemą vietos savivaldybėse, siekiančiose įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį). Džiugina tai, kad studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje pateikti pasiūlymai tobulinti planavimo (planų) sistemą vietos savivaldybėse, siekiančiose įgyvendinti saugios savivaldybės koncepciją (modelį), praktiškai sutampa su Ministro Pirmininko potvarkiu sudarytos darbo grupės suformuluotais pasiūlymais tobulinti savivaldybių strateginio planavimo sistemą apskritai. Galima pamatyti tik vieną kitą skirtumą (neatitikimą), iš kurių ryškiausias – tai skirtingas požiūris į trumpos trukmės planavimo dokumentus, siūlomus rengti ir įgyvendinti savivaldybėje: studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje pasiūlyta rengti visų (ne)saugumo sričių trumpos trukmės (1–3 metų) planavimo dokumentus kaip dokumentus, galinčius užtikrinti ryšį tarp ilgos / vidutinės trukmės dokumentų (pvz., saugumo užtikrinimo (didinimo) vidutinės trukmės programos) ir strateginio veiklos plano bei biudžeto. Tuo metu Ministro Pirmininko

4 pav. Ministro Pirmininko potvarkiu sudarytos darbo grupės pasiūlyta savivaldybės strateginio planavimo (planų) sistema

5 pav. Rekomenduotina planavimo (planų) sistema Lietuvos vietos savivaldybėse, siekiančiose įgyvendinti saugios bendruomenės koncepciją (modelį), atsižvelgiant į Ministro Pirmininko potvarkiu sudarytos darbo grupės pasiūlymus tobulinti savivaldybių strateginio planavimo sistemą

potvarkiu sudaryta darbo grupė pasiūlė tokių dokumentų visai atsisakyti, o svarbiausiu trumpos trukmės dokumentu, per kurį įgyvendinami ilgos/ vidutinės trukmės strateginio planavimo dokumentai savivaldybėje, laikyti strateginį veiklos planą. Su tokiu pasiūlymu iš esmės galima sutikti, bet tik esant įvykdytoms dviem sąlygoms: viena, visose Lietuvos vietos savivaldybės, vadovaujantis vienoda metodika (metodiniais nurodymais) turi būti rengiami ir įgyvendinami strateginiai veiklos planai ir, antra, įstatymuose ir kituose teisės aktuose turi būti atsisakyta imperatyvių reikalavimų, įpareigojančių savivaldybes rengti tam tikrus trumpos trukmės planavimo dokumentus. Esant įvykdytoms šioms minėtoms sąlygoms, būtų galima pripažinti, kad vietos savivaldybėse, siekiančiose įgyvendinti saugios bendruomenės koncepciją (modelį) ir sėkmingai formuoti bei įgyvendinti savivaldybės saugumo užtikrinimo (didinimo) politiką, racionalu turėti tokią planavimo (planų) savivaldybėje sistemą, kuri pavaizduota 5 paveiksle.

Išvados

1. Pagrįstai teigtina, kad saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėse problemos – per siauras požiūris į gyventojų saugumą ir už jį atsakingus subjektus savivaldybėje; **nepakankamai gerai** koordinuojama, **planuojama**, kontroliuojama ir vertinama šių **atsakingų subjektų veikla**; nepakankamai į rezultatus orientuota jų veikla; per mažai įtraukiama ir apie saugumo būklę ir atsakingų asmenų (subjektų) veiklą saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje per mažai informuojama vietos visuomenė – yra glaudžiai tarpusavyje susijusios ir lemia viena kitą. Todėl labai svarbu, kad jos būtų sprendžiamos ne atskirai (po vieną), bet kompleksiskai.

2. Taip pat galima atsakingai tvirtinti, kad siekiant sėkmingai spręsti svarbiausias saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje problemas, konkrečioje savivaldybėje reikalinga nuosekliai, sistemiškai ir santykinai ilgą laikotarpį **taikyti kompleksą** teisinių, organizacinių ir kitų **priemonių**, skirtų situacijai saugumo užtikrinimo srityje gerinti, kurias galima suskirstyti (sugrupuoti) į keturias grupes, iš kurių viena svarbesnių – planavimo sistemos savivaldybėje tobulinimas. Šio straipsnio autoriai, atlikę studiją ir parengę Saugios savivaldybės koncepciją, Lietuvos vietos savivaldybėms, siekiančioms įgyvendinti saugios bendruomenės koncepciją (modelį) pateikė tarpusavyje susijusių ir taikytinų kartu kompleksą priemonių, kurios atitinka tam tikrus reikalavimus: jos yra pagrįstos (t. y. aiškios, paprastos, logiškos); ekonomiškos (t. y. jų taikymas, diegimas nereikalautų pernelyg didelių išlaidų); tausojančios (t. y. sudarytų sąlygas ir toliau funkcionuoti toms valstybės ir savivaldybių institucijoms, įstaigoms, pareigūnams ir tarnautojams, kurių veikla ir šiandien vykdoma pakankamai efektyviai); rezultatyvios (t. y. būtų tokios, kurios lemtų laukiamus realius teigiamus pokyčius).

3. Dalis šio straipsnio autorių pateiktų pasiūlymų yra susiję su planavimo sistemos tobulinimu ir jomis yra siekiama: a) sukurti prielaidas savivaldybės (vietos) politikos šioje srityje ilgalaikiškumui ir tęstinumui; b) sudaryti prielaidas už šią sritį atsakingų savivaldybės ir teritorinių valstybinio administravimo subjektų veiklai tapti kryptingesnei ir labiau

suderintai; c) sudaryti prielaidas už šią sritį atsakingų savivaldybės ir teritorinių valstybinio administravimo subjektų veiklai tapti efektyvesnei ir rezultatyvesnei; d) pasiekti, kad savivaldybės politika saugumo užtikrinimo (didinimo) srityje taptų labiau pagrįsta, o keliami tikslai ir uždaviniai maksimaliai atitiktų turimus ar planuojamus gauti išteklius.

4. Minėtus siekius realizuoti galima saugios savivaldybės koncepciją (modelį) įgyvendinančioje savivaldybėje įdiegus (adaptavus, pritaikius) planavimo (planų) sistemą, kuri: a) būtų *kelių lygių integruota* (jungianti ilgos, vidutinės ir trumpos trukmės strateginio planavimo dokumentus, juose formuluojamus tikslus saugumo užtikrinimo (didinimo) savivaldybėje srityje ir jų pasiekimą įvertinančius vertinimo rodiklius); b) atsakingų subjektų veiklą *orientuotą į rezultatus* (planuose keliamų tikslų ir uždavinių pasiekimui vertinti turi būti naudojami vertinimo rodikliai); c) būtų *grindžiama realiais ištekliais* (planuose keliami tikslai, uždaviniai ir priemonės turi būti adekvatūs jiems siekti skiriamais ištekliams).

5. Straipsnio autorių suformuluotus pasiūlymus tobulinti (adaptuoti, pritaikyti) planavimo sistemą savivaldybėje, siekiančioje įgyvendinti saugios bendruomenės koncepciją (modelį), kuriuos jie, vykdydami Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos projektą, pateikė studijoje ir Saugios savivaldybės koncepcijoje, tikslinga tik neženkliai koreguoti, atsižvelgiant į Ministro Pirmininko potvarkiu sudarytos darbo grupės pasiūlymus, skirtus tobulinti savivaldybių strateginio planavimo sistemą.

Literatūra

1. Astrauskas A., Česonis G. Strateginio planavimo principų diegimo Lietuvos vietos savivaldybėse etapai // *Viešoji politika ir administravimas*, 2008, Nr. 26, p. 25–33.
2. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 113-4290.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 *Dėl saugios savivaldybės koncepcijos patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 22-1057.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 6 d. nutarimas Nr. 827 *Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo* (nauja redakcija nuo 2010-09-01, Nr. 1220 2010-08-25). *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 102-5257.
5. Mikulskienė B., Pitrėnaitė B., Astrauskas A. Saugios savivaldybės vertinimo sistemos formavimas // *Socialinės technologijos*, 2011, Nr. 1(2), p. 283–300.
6. Pitrėnaitė B., Astrauskas A., Mikulskienė B. Saugios savivaldybės organizacinės valdymo struktūros kūrimas // *Viešoji politika ir administravimas*, 2011, t. 10, Nr. 4, p. 642–658.
7. Studija „Saugios savivaldybės koncepcija“, parengta vykdant Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos projektą „Viešųjų paslaugų kokybės gerinimas diegiant „Vieno langelio“ principą“, finansuotą iš 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 4 prioriteto „Administracinių gebėjimų stiprinimas ir viešojo administravimo efektyvumo didinimas“ įgyvendinimo priemonės VPI-4.3-VRM-01-V „Viešųjų paslaugų kokybės iniciatyvos“ lėšų (2011 m. gegužė).

Algirdas Astrauskas, Birutė Pitrenaitė, Birutė Mikulskienė

Improving the Municipal Planning System through the Implementation of the Safe Municipality (Safe Community) Model

Summary

In view of the changing regulation regarding the system of planning of local self-government activities, the present article proposes the options for the creation/improvement of the municipal planning system in Lithuania's municipalities intending to implement the Safe Community Model that meets the Safe Community criteria established by the World Health Organization (WHO).

With this objective in mind, the article covers:

(1) general principles governing the implementation of the Safe Community Model in Lithuania's municipalities in line with the WHO Safe Community criteria;

(2) guidelines for the creation/improvement of the planning system, which have been drafted and recommended to the Lithuanian municipalities aspiring to implement the Safe Community Model: the authors of this article included the guidelines into their study and the Safe Municipality Concept drawn up during their participation in the project carried out by the Fire and Rescue Department under the Ministry of the Interior;

(3) the part of the proposals concerning the changes/improvement of the system of municipal strategic planning tabled by the working group set up under the ordinance of the Prime Minister that should be taken into account by the municipalities intending to implement the Safe Community Model.

Birutė Pitrenaitė, Doctor of Social Sciences, is a Vice-Dean for Research at the Faculty of Policy and Management, an Associate Professor at the Department of Management, Mykolas Romeris University.

E-mail: birute.pitrenaite@mruni.eu

Algirdas Astrauskas, Doctor of Social Sciences, is an Associate Professor at the Department of Public Administration, Faculty of Policy and Management, Mykolas Romeris University.

E-mail: algirdas.astrauskas@lrs.lt

Birutė Mikulskienė, Doctor of Physical Sciences, is a Professor at and the Head of the Management Department, Faculty of Policy and Management, Mykolas Romeris University.

E-mail: birute.mikulskiene@mruni.eu

Birutė Pitrenaitė – Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto prodekanė, Vadybos katedros docentė, socialinių mokslų daktarė.

E. paštas: birute.pitrenaite@mruni.eu

Algirdas Astrauskas – Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Viešojo administravimo katedros docentas, socialinių mokslų daktaras.

E. paštas: algirdas.astrauskas@lrs.lt

Birutė Mikulskienė – Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto vadybos katedros profesorė, katedros vedėja, fizinių mokslų daktarė.

E. paštas: birute.mikulskiene@mruni.eu

Straipsnis įteiktas redakcijai 2012 m. liepos mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2012 m. spalio mėn.